

Наталля ЗАЯЦ

“МЫ ЗАЎЖДЫ НА ПАЧАТКУ ДАРОГ...”

ШТРЫХІ ДА ТВОРЧАГА ПАРТРЭТА ВАСІЛЯ ЗУЁНКА

Галоўныя каардынаты быцця творчасці Васіля Зуёнкі вядомыя, напэўна, кожнаму аматару літаратуры: рачулка Нача, вёскі Мачулінска, Халопенічы – тыя самыя, дзе “яблы ў лясце дасвеціце” і “шар зямны здрыгануўся”... Аднак, з малой радзімы, пачалася доўгая дарога ў свет Паэзіі аўтара, якому было наканавана стаць адным з лідэраў літаратурнага працэсу другой паловы ХХ – пачатку ХХІ ст. Гаданнімка мясцін маленства і юнацтва трымацца замацавалася на старонках шматлікіх кніг В. Зуёнкі, гісторыі жыцця родных і землякоў увасобіліся ў вершах, паэмах, прозе, а разам з імі пранікла ў тканіну творчасці генетычная памяць продкаў – сейбітаў і аратых. “Я жыву ў гэтых людзях... і яны живуць ува мне, яны глядзяць на свет, дыхаюць, думаюць, хваляюцца (нават праз стагоддзі) праз мяне, праз мае пачуцці і перажыванні, як і я праз іхнія” [2, с. 98], – прызнаўся майстра на пачатку 2000-х гг. Гэтым ён пацвердзіў агучанае яшчэ ў сярэдзіне 1960-х у вершы, што адкрываў першую кнігу, прадчуванне-ўсведамленне сваёй літаратурнай місіі – злучаць мінулае з будучым у Слове: “Бо ўсіх пачаткаў я – працяг / І ўсіх працягаў я – пачатак” [1, с. 43].

Днём нараджэння пісьменніка лічыцца 3 чэрвеня 1935 г. Аднак на самай справе сын у сялян-

скай сям’і Васіля Захаравіча і Куліны Канстанцінаўны з вёскі Мачулінска Халопеніцкага (па тым часе) раёна Мінскай вобласці нарадзіўся 3 ліпеня. Іншая дата – вынік звычайнай для пасляваенных гадоў блытаніны з аднаўленнем дакументаў, знішчаных у нямецкую акупацыю. Пасля вызвалення, у 1944 г., Васіль ідзе ў Мачулінскую пачатковую школу. Грамату асвойвае паспяхова і хутка: з першага класа пераходзіць адразу ў трэці і неўзабаве становіцца вучнем Узнацкай сямігодкі.

Сталая цяга да вершаў складання абудзілася менавіта ў час першага юнацтва – да 1949 г. назбіраўся першы “збор твораў”, два сшыткі вершаў. Некалькі з іх былі дасланы ў газету “Літаратура і мастацтва”, адкуль прыйшоў ліст з парадамі: “Ішчэ шмат павучыцца”. Можна, гэтыя словы і вызначылі лёс В. Зуёнкі: прачытаўшы пісьмо з рэдакцыі, бацька выправіў сына ў Барысаўскае педагагічнае вучылішча. “Барысаўскі перыяд” (1950 – 1954) змяніўся вучобай на аддзяленні журналістыкі філфака БДУ, куды, маючы дыплом выдатніка, В. Зуёнак быў залічаны без іспытаў.

Студэнцкія гады праходзілі ва ўнікальнай атмасферы, у таленавітым асяродку: у другой палове 1950-х гуманітарныя навукі побач з Васілём Зуёнкам штудзіравалі Ніл Гілевіч, Анатоль Вярцінскі, Рыгор Барадулін, Генадзь Бураўкін, Міхась Стральцоў, Янка Сіпакоў, Іван Чыгрынаў, Вячаслаў Адамчык, Кастусь Цвірка, Барыс Сачанка... Потым іх, амаль равеснікаў ці аднагодкаў, даследчыкі назавуць філалагічным пакаленнем. Пры пэўным падабенстве біяграфій (вясковае паходжанне, абпаленае вайной маленства) кожнаму быў наканаваны ўласны мастакоўскі лёс. В. Зуёнак, надзвычай строгі і патрабавальны да сябе, не спяшаўся выносіць на суд чытачоў плён уласных творчых пошукаў: ад паэтычнага дэбюту ў “Чырвонай змене” ў 1954 г. (яшчэ раней вершы друкаваліся ў барысаўскай раённай газеце) да першай кнігі прайдзе больш за дзесяцігоддзе.

Выпускнік аддзялення журналістыкі (1959), В. Зуёнак назапашвае жыццёвы вопыт, збірае духоўна-эмацыйны багаж – без чаго немагчымая сапраўдная паэзія, – працуе ў перыядычных выданнях Мінска: у шматтыражнай газеце “Рабочае юнацтва”, у “Піянеры Беларусі”. Журналісцкае судакрананне са светам дзяцінства

і юнацтва, відавочна, паспрыяла станаўленню В. Зуёнкі як дзіцячага пісьменніка. Выдадзены ў 1965 г. зборнік вершаў для дзяцей “Вясёлы каляўрот” стаў прадвесцем прыходу ў “дарослую” літаратуру яркага, самабытнага аўтара. (Варта падкрэсліць, што і дасягнуўшы вяршынь паэтычнага Алімпа, творца не пакіне па-за ўвагай маленькіх чытачоў.) Дарэшты ж разбурыла сцяну пакутлівага маўчання і адразу вывела В. Зуёнкі на авансцэну тагачаснай беларускай паэзіі кніга лірыкі “Крэсіва” (1966). Яе прыхільна сустрэлі і крытыкі, і літаратурныя паплекнікі, прынамсі, шчыра парадаваўся за аўтара зборніка У. Караткевіч: “Перад намі паэт. Паэт адметны, свежы, паэт са сваім зрокам, са сваім адкрытым гукам жыцця слыхам і адкрытым болю і любві сэрцам”* [3, с. 379]. Нягледзячы на невялікі аб’ём, кніга атрымалася канцэптуальна завершанай, цэласнай. Сёння яе можна разглядаць як разгорнуты паэтычны анонс усёй далейшай творчасці В. Зуёнкі. “Крэсіва” беспамылкова “высвеціла”, падказала праблемна-тэматычны абсягі мастакоўскага шляху: ад вясковай хаты – да касмічных вышынь, ад побыту звычайнага чалавека – да лёсу нацыі, ад маленькай былінкі – да “галактычных” філасофскіх праблем, ад гістарычных глыбін – да праекцый у будучыню. Контурна абазначаныя ў першай кнізе пытанні жыцця і смерці, маральнай чысціні асобы, узаемаадносін чалавека з прыродай, захавання нацыянальнай самабытнасці народа надзейна будучы паспяхова даследавацца пісьменнікам, атрымаюць ідэйна-сэнсавую аб’ёмнасць, шматграннасць і глыбіню.

Перажытая па-за кніжкай “пара літаратурнай маладосці, пара вучнёўства” (Г. Бураўкін) прадвызначыла высокі мастацкі ўзровень наступных зборнікаў: “Круглар” (1969), “Сяліба” (1973), “Качан да тэстале” (1973), “Нача” (1975), “Маўчанне травы” (1980), “Світалыныя птушкі” (1982), “Лукам’е” (1984), “Вызначэнне” (1987), “Лета трывожных дажджоў” (1990), “Чорная лесвіца” (1992), “Пісьмы з гэтага свету” (1995). Не дзіўна, што многія творы перавыдаваліся: так, убачылі свет кнігі выбраных вершаў “Час вяртання” (1981), вершаў і паэм “Жніўны дзень” (1985), двухтомнік выбранага, першы том якога – “Тронка цішыні” (1996) – склала лірыка, другі – “Пяцірэчча” (1998) – аднайменная ліраэпічная пенталогія.

* Дарэчы, у першую публікацыю рэцэнзіі У. Караткевіча на кнігу В. Зуёнкі (Маладосць, 1966, № 8) “пракраслася” памылка: у працытаванай фразе пасля слова *жыцця* з’явілася непатрэбная коска. Доўгі час лішні знак прыпынку пераходзіць з аднаго матэрыялу ў іншы, зацямяючы сэнс выказвання, абцяжарваючы яго ўспрыманне.

Па аб’ектыўных, далёкіх ад сфер мастацтва прычынах з 1995 г. не выходзіла новых арыгінальных кніг лірыкі В. Зуёнкі. Тым не менш ёсць падставы ў пераліку паэтычных зборнікаў згадаць яшчэ адзін, пакуль віртуальны. Гэта электронная версія кнігі, куды ўвайшло каля тысячы твораў 1993 – 2006 гг. Некаторыя з іх друкаваліся ў перыядыцы, але шматлікія “*вершы сутоку тысячагоддзяў*” невядомыя чытачу. Вялізны том паэзіі “*з камп’ютэрнага небыцця*” хоць і не матэрыялізуваўся ў звычайным, папяровым выглядзе, аднак існуе і ўяўляе з сябе значную па аб’ёме і найперш у ідэйна-эстэтычных адносінах частку мастацкага наборку пісьменніка.

У 2009 г. доўгі выдавецкі “застой” нарэшце парушыла кніга “*Паміж небам і зямлёю*”, якую склалі праязныя тэксты – літаратурна-лінгвістычныя эсэ, эцюды, падарожныя нататкі. Вядома, што напрыканцы 1990-х гг. В. Зуёнак заявіў пра сябе як пра майстра лірычнай прозы, выступіўшы ў друку з індывідуальна-аўтарскімі “элегіямі жыцця”, прысвечанымі вялікаму і складчому духоўнаму свету “маленькага” чалавека. У кнізе прадстаўлены іншыя ўзоры прозы В. Зуёнкі – пераважна эсэістыка ў розных жанравых мадыфікацыях: пейзажныя замалёўкі, лірыка-філасофскія мініяцюры, літаратурна-крытычныя і этымалага-лінгвістычныя нататкі. Праблемна-тэматычны дыяпазон эсэ таксама даволі шырокі, аднак усім ім уласціва лірычная танальнасць, пранікнёная атмасфера, узвышана-паэтычны стыль.

...Паралельна з няспыннай творчасцю В. Зуёнак працаваў у літаратурна-мастацкіх выданнях – намеснікам галоўнага рэдактара часопіса “Маладосць” (1966 – 1972), галоўным рэдактарам часопісаў “Бярозка” (1972 – 1978) і “Маладосць” (1978 – 1982), займаўся навуковай і грамадскай дзейнасцю. У 1973 г. ён паспяхова абараніў кандыдацкую дысертацыю, з 1982 г. выконваў абавязкі сакратара Саюза пісьменнікаў Беларусі, а пасля ўзначаліў гэтую мастакоўскую супольнасць (1990 – 1998). В. Зуёнак удзельнічаў і ў працы міжнародных арганізацый: у 1985 г. у складзе беларускай дэлегацыі пабываў на 40-й сесіі Генеральнай Асамблеі ААН.

Аматар і знаўца паэзіі розных народаў, В. Зуёнак імкнецца падзяліцца яе характам з суайчыннікамі. Дзякуючы яго перакладам найлепшыя ўзоры рускай, польскай, украінскай, балгарскай, латышскай, літоўскай і іншых літаратур сталі даступнымі і зразумелымі беларускаму чытачу. У таленавітай асобе В. Зуёнкі арганічна сумяшчаюцца розныя іпастасі: грамадскі дзеяч, перакладчык, даследчык літаратуры, пісьменнік. Прычым пісьменнік, які не замыкаецца ў

Наталля Віктарыўна Заяц – даследчык літаратуры. Кандыдат філалагічных навук (2006). Дацэнт кафедры беларускай літаратуры Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка. Закончыла факультэт беларускай філалогіі і культуры (2000), аспірантуру гэтай навучальнай установы (2004). Аўтар шэрага артыкулаў у перыядычным друку і навуковых зборніках.

межах адной, шчасліва знойдзенай літаратурнай дзялянкі. Аднак у якім амплуа ні выступаў бы В. Зуёнак, ён перадусім застаецца Паэтам. І ў вершах, і ў паэмах, і ў прозе аўтар выяўляе сябе як паэт-лірык, але лірык з эпічным светабачаннем – трывогі свету ён прапускае праз сябе, нібыта асабіста іх перажывае. Прыродай таленту “эпічнага лірыка” прадвызначаны зуёнкаўскі метада мастацкага даследавання рэчаіснасці, што заключаецца ў аднолькавай увазе да самых простых з’яў і да глабальных сусветных праблем.

У многіх творах В. Зуёнка ўвасобілася памяць пра вайну, пра маленства, азмрочанае вялікай агульнай бядой. Паказальна, што яго літаратурныя равеснікі – паэты і празаікі – узнаўляюць вайну праз прызму непасрэднага дзіцячага ўспрымання. Характэрнай адзнакай іх твораў, у тым ліку і эпічных, з’яўляецца лірызм – узрушанасць, усхваляванасць як вынік асабістай далучанасці да падзей. Гэтая ўласцівасць выяўляецца і ў вершах В. Зуёнка, аднак у асэнсаванні ім ваеннай тэмы ёсць свае нюансы. У яго лірыцы вайна не толькі ўспамін пра мінулае; паэт падкрэслівае, што для многіх мір так і не настаў. Пачынаючы ўжо з першай кнігі В. Зуёнак звяртаецца да праблемы няскончанай вайны. Пры гэтым раскрыцці аўтар даследуе душэўны стан асобы – бязногага ветэрана, які і праз шмат гадоў ніяк не можа прывыкнуць да “нагі са скрытам храмавым”; маці, удоў і нявестаў, што доўгія дні і ночы чакаюць салдат дадому. Для іх вайна працягваецца і праз шмат гадоў пасля перамогі (“У прымыльніку – мыліцы...”, “З вайны сустрэлі мацяры сыноў...”, “Дзень і ноч”). З часам тэма няскончанай вайны яшчэ больш драматызуецца, узбуйняецца і “эпізуецца”, як, напрыклад, у вершы “Удовы (Сюжэт для сучаснага рамана)”. У полі зроку аўтара – простая беларуская сялянка, у якой Вялікая Айчынная вайна забрала мужа, афганская – сына, у мірны для Беларусі час у гарах Каўказа забіты яе ўнук. Паэт зводзіць разам народжаныя рознымі войнамі праблемы, кож-

ная з іх складаная і глыбокая сама па сабе: драма салдацкіх удоў і вечных нявестаў, “асірацелых” маці і бабуль. Верш сведчыць пра маштабнае мысленне аўтара, яго здольнасць лаканічна лірычнымі сродкамі перадаць шырокі раманы змест.

Паэтычны свет В. Зуёнка цесна знітаваны са светам жывой, зменлівай прыроды, мастака захапляе стан наваколля ў розныя поры года. Яго пейзажная лірыка – гэта сапраўдны слоўны жывапіс, створаны сакавітымі фарбамі, пластычна-зрокавымі вобразамі. Нават будзённае, убачанае вачыма паэта, здзіўляе навізнай, нечаканасцю: “сонцам атачонае прырэчча плавае ў сп’янеласці малін”; “горы спелых навальніц” “агністымі хвастамі хвошчуць сонца наўздагон”; “чырвоныя ветры гуляюць па лесе”... В. Зуёнак занатоўвае ў слоўных образах не толькі ўбачанае, але і пачутае і адчутае: “над полем спелым хлебны водар бушуе, сонцам у дзяжы” (“Змярканне”), “гром – аблачынна-калматы – марудна сплывае за лес” (“Першы гром”). Гукавая карціна лірыкі ствараецца музыкай птушынага аркестра, шапаценнем аўсоў і шэптам жыта, “чмялёў басамі і востаў звонню” і не саступае ў багацці і разнастайнасці “тонаў” зрокавай; у мастака навакольнае асяроддзе не маўклівае – яна звініць ніццю дзіцячай песні (“Цішыня”).

Прыкладна з другой паловы 1970 – пачатку 1980-х гг. першасна-пачуццёвае, амаль што паганскае светаўспрымання ўзбагачаецца элементамі навуковага спазнання. Пазней вершы набываюць усё большую філасафічнасць і медытацыйнасць і ўрэшце – рэлігійнае асвятленне. Пра гэта асабліва яскрава сведчыць натурфіласофская лірыка “сутоку тысячагоддзяў” (“Прыходжу да свяцілішча ляснога...”, “Калі маўчаць дрэвы...”). У натурфіласофскіх творах раскрываецца асаблівы дар В. Зуёнка – мысленне ва унісон са светам прыроды, – які, увасобіўшыся ў словы, стаў характэрнай рысай і адметнасцю яго паэтычнага стылю.

Апошнім часам мастацка-вобразная палітра творчасці значна ўзбагацілася за кошт вершаў-роздумаў над “вечнымі” пытаннямі. Ключавымі ў разуменні светапогляднай пазіцыі паэта паўстаюць антыноміі “жыццё – смерць”, “быццё – небыццё”, “час – вечнасць”, “святасць – грэх”. Філасофскія вершы маюць выразную рэлігійную падсветку: часта гэта вельмі асабістыя звароты да Усявышняга, маленні-просьбы даць духоўнай моцы, дапамагчы захаваць веру, не заблытацца ў падмане і несправядлівасці. Простыя па форме, вершы ўражваюць зместавай глыбінёй і ўспрымаюцца як адкрыццё (“Я знаю: малітвы такія ёсць...”).

Васіль Зуёнак належыць да пісьменнікаў экстравертнага тыпу (ён адкрыты свету, не засяроджваецца на самасузіранні), таму, натуральна, побач з філасофскімі і пейзажнымі вершамі ў яго творчасці шырока прадстаўлены водгукі на баглыя сацыяльныя тэндэнцыі. З самага пачатку ў цэнтр увагі паэта трапляе праблема парушэння прыродна-касмічнага суладдзя, разбурэння гармоніі ў сістэме “чалавек – навакольны свет”. Экалагічная тэма выступае скразной у творчасці і раскрываецца ў сувязі з тэмай экалогіі душы. Асабліва востра праблема зберажэння прыродных багаццяў і адпаведна захавання найлепшых маральных якасцей чалавека ставіцца ў вершах, напісаных пасля чарнобыльскай трагедыі, якая заўважна паглыбіла драматызм светаадчування паэта (“Касмічная вестка”, “Дожджык, дожджык, сыпані...”, “Урок паўтарэння”).

Шчырым клопатам пра будучыню народа, што апынуўся на гістарычным раздарожжы, азмочаным вялікай нацыянальнай бядой – Чарнобылем, – прасякнуты шматлікія творы грамадзянскай лірыкі. Праз эмацыйную ацэнку, даследаванне сутнасці асобных фактаў паэт асэнсоўвае змены ў грамадскай свядомасці краіны, якія адбываюцца пад уплывам сацыяльна-палітычных пераўтварэнняў. Паводле В. Зуёнка, вялікая праблема сучаснай Беларусі адсутнасць нацыянальнага прарока, чаканне яго становіцца адным з лейтматываў лірыкі на мяжы стагоддзяў. Мастак просіць у Бога прарока для Айчыны – з’яўляюцца творы-звароты да Бога з пакутнай просьбай падараваць Беларусі сапраўднага Месію (“Маленне”, “Дай нам, Божа, прарока...”).

Вялікі пласт паэзіі В. Зуёнка складаюць вершы, прысвечаныя “сялянскай Атлантыдзе” (А. Адамовіч). Праз уяўную творчасць праходзіць матыў вяртання на малую радзіму, у раскрыцці якога важнае значэнне мае вобраз дарогі. Дарогі дадому В. Зуёнак вылучае сярод усіх шляхоў свету і на іх ускладае спадзяванні – вярнуцца да першаасноў чалавечага быцця, духоўна ўзвылічыцца (“Стыхія і розум дарог...”, “Калі дадому вяртаешся...”). Семантыка гэтага вобраза пашыраецца да сімвала жыццёвага шляху, набывае філасофскае напэўненне... Паэт настойліва праводзіць думку, што вяртанне да вёскі – як да асяродку духоўнасці і маральнасці – неабходнае: “Пасля стрэсаў і рэвалюцый / Мы да хат яшчэ мусім вярнуцца...” [1, с. 195]. На вёсцы В. Зуёнак адчувае паўнату быцця, захопленасць сялянскай стыхіяй абумоўлівае актуалізацыю ў яго творчасці элементаў фальклорнай паэтыкі – у лірыцы ўзнікаюць вобразы *жытнёвага поля, перапёлкі, жаўранка, васілька.*

Усё гэта надзвычай дарагое мастаку, на поле ён марыць вярнуцца ў іншабыцці: “...Памру – сюды хоць аднойчы / Жаўранкам прылячу” [1, с. 318].

Гімнам прыродна-вясковаму свету, роднаму краю і беларускаму народу ўвогуле стала ліра-эпічная пенталогія В. Зуёнка “Пяцірэчка”, якую склалі паэмы “Сяліба” (1965 – 1970), “Прыцягненне” (1978 – 1979), “Маўчанне травы” (1974 – 1978), “Лукам’е” (1980 – 1983) і “Падарожжа вакол двара” (1989 – 1990). Задума напісаць маштабны твор, успамінае В. Зуёнак, «акрэслівалася наступова. Спачатку была “Сяліба”, а ў ёй, як пасля пачало вынікаць, быў генетычна закладзены, таіўся код усёй кнігі. Ён і надаваў сігналы, падказваў, куды скіраваць творчыя намаганні – да вызначальных момантаў у гісторыі, у жыцці народа. Так адмаліўвалася панарама ў гістарычным шляху – ад Лукам’я з бунтоўным князем Іванам Лукамскім да сучасных нефармалаў з Зянона... А ў цэнтры – паэма лёсу “Маўчанне травы” праз лёс Васіля выяўляецца лёс прасіа чалавека, урэшце – лёс народа» [2, с. 99]. Творы кнігі дапамагаюць зазірнуць у душу беларуса. Згадаць тое, што турбавала, засмучала, рэдзала та, абнадзейвала яго на далёкіх і блізкіх гістарычных шляхах. Гаворачы пра асабістае і асабілізуючы прастору да знаёмых з дзяцінства мясцін, пісьменнік узняўся да такога ўзроўню мастацкага адлюстравання і абагульнення, які дазваляе лічыць “Пяцірэчка” нацыянальным эпосам беларусаў ХХ ст.

...Вось ужо больш за чатыры дзесяцігоддзі ўпэўнена крочыць па літаратурнай дарозе наш выбітны сучаснік. Будзем спадзявацца, у юбілейны для сябе год Васіль Васілевіч Зуёнак не толькі паспяхова працягне шлях па даўно знаёмых творчых пуцявінах, але і пачне новыя, пакуль нязведаныя, маршруты. Яго жыццёвы вопыт, пастаянная актыўнасць, адкрытасць свету, прамяністая дабрывня, захаванае праз гады ўменне па-дзіцячы здзіўляцца і – галоўнае – выключны лірычны дар даюць для гэтага ўсе падставы.

Спіс літаратуры

1. **Зуёнак, В.** Выбраныя творы: у 2 т. / В. Зуёнак. – Мінск: Маст. літ., 1996 – 1998. – Т. 1: Гронка цішыні: выбраныя вершы. – 1996. – 446 с.
2. **Зуёнак, В.** Паэту насцеж адкрыты свет...: [гутарка Н. Заяц з В. Зуёнкам] / В. Зуёнак // Роднае слова. – 2003. – № 6. – С. 96 – 99.
3. **Караткевіч, У.** Крэсіва. Іскры. Агонь / У. Караткевіч // Збор твораў: у 8 т. – Т. 8, кн. 2: 3 жыццяпісу, нарысы, эсэ, публіцыстыка, постаці, крытычныя творы, інтэрв’ю, летапіс жыцця і творчасці. – Мінск, 1991. – С. 379 – 384.